

Om Sorø amts tilblivelse

*Årbogen bringer her det foredrag, som blev holdt
ved Historisk Samfunds møde på Gerlev Idrætshøjskole d. 17. april 1968
af A. Strange Nielsen*

Forud for Sorø amts nuværende struktur, som blev til i 1798, er der gået en lang udvikling, og det er den, vi nu skal høre om.

Udviklingen frem imod det, vi i dag kalder Sorø amt, strækker sig over mere end tusinde år, og ingen forestiller sig, at denne udvikling er slut. Tværtimod viser disse års bevægelse henimod endnu større administrationsenheder – storamter – at vi atter er nået til et tids-skifte, hvor den bestående ordning ikke længere rækker til. Dette vil også få konsekvenser for Sorø amt, og det er derfor aktuelt at ridse den udvikling op, der er gået forud for den nuværende struktur.

Mange fortidsminder og fund vidner om, at store dele af Sorø amts område var befolket af virksomme mennesker. Men denne befolkning samlede sig i bestemte afgrænsede områder. Ind imellem lå store, ubeboede naturområder, og menneskene i bosættelsesområderne udgjorde kun i ringe grad et fællesskab.

Imidlertid blev bopladserne til landsbyer, og landsbyerne sluttede sig sammen i sogne. Købstæder var der slet ikke tale om. Det var nødvendigheden af et fælles indre styre, udøvelsen af en fælles religion og samlingen omkring et fælles forsvar, der betingede udviklingen henimod det, vi kunne kalde et sogn. En slags sogne havde man allerede, før kristendommen kom til landet; vi véd ikke meget herom, men ofte blev det kristne kirkesogn til på grundlag af et ældre sogne-område. Hvor mange små fællesskaber, vi skal regne med, får vi en idé om

*A. Strange Nielsen**Lind Studio, Vinna**Herredskirken i Ting Jellinge**ca. 1955*

ved at notere os, at Sorø amt i dag består af 81 landsogne; hertil kommer købstæderne samt endnu 5 nedlagte kirkesogne på landet, hvor kirkerne blev afbrudt som følge af reformationen 1536.

HERREDER

Det var i høj grad naturen, der bestemte grænserne mellem de enkelte bosættelsesområder. Mod vest og syd afgrænsedes områderne af Storebælt og smålandshavet, til de andre sider af søer, vandløb og store skove. Ud fra de naturgivne forhold udviklede de lokale samfund sig. Der var gode og velegnede områder med dyrkbar jord, der var dårlige områder med sandet eller sumpet terræn, og der var udsatte om-

Om Sorø amts tilblivelse

råder langs kysterne. Susåen og Tudeå, de store skove ved Skjoldenæsholm, Svenstrup, Gisselfeld og Tureby samt Åmosen og Holme-gårdsmosen udgjorde en næsten uoverstigelig afgrænsning til naboegnene.

På lignende måde opdelte vandløb og skovstrækninger det nuværende amtsområde i 4 store samfund, der hver for sig var omgivet af ubeboede naturområder; man kunne passende sige, at befolkningen bestod af 4 stammer. Hver af disse holdt sammen om religion, om lov og ret og især om fælles forsvar mod ydre fjender. Det er på denne baggrund, inddelingen af landet i herreder har fundet sted, men det er ikke muligt at fastslå, hvornår herederne er blevet organiseret. Måske skete det i jernalderen, måske i begyndelsen af vikingetiden.

I sin bog „Herredsbogen“ fremsætter forfatteren *Thorikild Gravlund* den mening, at overleveringen om troldkastede kæmpesten, som altid kastes ind over grænserne mellem herrederne, er minder om gamle stammefejder. I Sorø amt kendes ialt fald 22 sådanne sten.¹⁾

I Sorø amt opstod på denne måde Ringsted, Alsted, Slagelse og Flakkebjerg herreder, som alle fik navn efter en centralt placeret lokalitet, sandsynligvis heredets oprindelige samlingsplads.

Ringsted herred afgrænsedes mod nord, øst og syd af store skove ved Skjoldenæsholm, Svenstrup, Tureby og Gisselfeld og mod sydvest af Susåen. Mod vest fandtes ingen naturlig grænse mod Alsted herred, men allerede tidligt opstod der et nøjere kulturelt fællesskab mellem disse to herreder.

Alsted Herreds naturgrænse mod nord udgøres af Åmosen, hvorfra et skovbælte strækker sig langs herredets vestgrænse helt til Tystrup sø, der sammen med Susåen danner sydgrænse.

Slagelse herred har den før nævnte skovgrænse mod Alsted herred, mod nord danner Tudeå skel, mod vest Storebælt og mod syd forskellige mindre åløb.

Flakkebjerg herred grænser mod syd og sydvest til havet, mod øst

A. Strange Nielsen

---

til Susåen og Tystrup-Bavelse søerne, mod nord og vest til skove og mindre åløb.

Det er helt øjensynligt, at herredsinddelingen havde militær betydning. Hvert herred udgjorde sit eget distrikt, der havde pligt til at stille et bestemt mandskab. Dette synes især at have haft betydning for sø-ledingen, hvor hvert herred bemandede sine skibe. Gamle landingssteder som Tårnborg og Trelleborg i Slagelse herred, Skælskør og „Hørishavn“ (Bisserup) i Flakkebjerg herred har sikkert fungeret som samlingspladser for herredernes mandskaber.

Anderledes var forholdene i Ringsted og Alsted herreder, der ikke har nogen grænse til havet. Til gengæld har de forbindelse med havet gennem Sjællands største vandløb, Susåen. Det er helt uklart, om dette vandløb har været stort nok til at fremføre ledingsskibe. Der kan i så fald kun være tale om den nederste del af dette åløb. De gamle overleveringer om en sådan sejlads på Susåen må behandles med megen varsomhed.

Som allerede nævnt samledes befolkningen i et herred om lov og ret og om fælles religionsudøvelse. Disse forsamlinger blev ledet af ansete folk fra herredet, men adskillige helligdomsnavne f. eks. *Tislund*, *Torskilde* og *Frøsmose* ved Ringsted giver et indtryk af, at troen på de gamle nordiske guder har spillet en stor rolle.^{2a})

Hvor det drejede sig om retsplejen, var det herredsfogden, der ledede forhandlingerne. Ejendomshandeler blev stadfæstet på tinge, og skøder blev udstedt. Forbrydere blev anklaget, dømt og henrettet, og mange stednavne i gamle dokumenter og protokoller fortæller om de gamle tingsteder, hvor alle disse sager blev behandlet. Inden for samme herred kan der spores flere forskellige tingpladser; dette kan have sin årsag i, at de skiftende herredsfogder fandt det praktisk at holde ting flere steder i deres områder, eller måske fandt det bekvemt at afholde tinget i nærheden af deres egen bopæl.

For *Ringsted herreds* vedkommende vanskeliggøres overskuelighe-

Om Sorø amts tilblivelse

den ved, at Ringsted foruden at være herredsby tillige var landstingsby; hertil stævnedes folk fra hele Sjælland med omliggende øer, når det drejede sig om de store og betydningsfulde sager, der var hævet over herredernes kompetence.

Da købstæderne tidligt frigjorde sig fra herredets retspleje, finder vi tingpladserne ude i landsognene. I 1259 holdtes der ting i *Mulstrup* i Nordrupøster sogn; dette sted kan lokaliseres ved hjælp af markbogen 1684, hvor navne som *Tingbjergsagre*, *Tinghusagre*, *Tingsletten*, *Blodholmen* m. fl. godtgør, at stedet må have ligget ved Ringsted-Haslev landevej 5 km syd for Ringsted.^{2b)} Der er perspektiv i navnet *Tinghusagre*. Til at begynde med foregik tinget altid under åben himmel, og først i løbet af 1600-årene blev det mere almindeligt, at der fandtes tinghuse ved herredstingene. I *Mulstrup* konstaterer man således, at tingstedet må have været i funktion gennem århundreder.

Foto 1969

»De fredløses skjul«

J. B. Larsen

A. Strange Nielsen

Et andet tingsted kan spores i *Sneslev* sogn, hvor der på Gashøjmarken øst for sneslev kirke haves overlevering om tingsted, og hvor den nærliggende *Kagshøj* Ørslev sogn skal være det gamle rettersted. Her må det tages i betragtning, at tingstedet kan have været et birke-ting for herregården *Eskilstrup*. Iøvrigt ligger dette tingsted meget centralt i den sydlige del af det langstrakte Ringsted herred.

På Kværkeby mark, vest for byen, findes endnu et af Ringsted herreds gamle tingsteder. Markbogen 1682 bringer navnene *Tingvadsager* og *Domstykkerne*. I Kværkeby kirke findes desuden „de fredløses skjul“. Det er et hulrum under det murede alterbord, stort nok til at en mandsperson kan opholde sig der. Den person, der var dømt fredløs på tinget, kunne søge tilflugt her, fordi kirken var et fremhelligt sted, og alteret var tilmed kirkens aller helligste sted.³⁾ Igennem Haraldsted sogn gik *Tingstien*; den kom fra Estrup, gik igennem Haraldsted by og fortsatte gennem Vrangeskov oppe på åsens ryg. Efter Vrangeskov gik stien ind gennem Valsømagle by nord om Troldhøjen og ud til hovedvej 1; derfra gennem Ortved by, over Værkevad og op til tingstedet på Kværkeby mark.⁴⁾

Den nordlige del af Ringsted herred havde yderligere et tingsted, nemlig *Grævlingebjerg* i Valsølille Vesterskov. Denne plads, der ligger med halvdelen i hver af de to sogne Haraldsted og Valsølille, er forsynet med en stenkreds bestående af 16 sten. Lige i nærheden ligger Eigtvedgården, hvor der i 1586 boede en herredsfoged *Arild Nielsen*.

Fra *Alsted herred* haves ingen oplysninger om beliggenheden af tingsteder. Det skyldes sikkert, at retsvæsenet i overvejende grad var lagt under Sorø kloster. En form for herredsstyre har der dog eksisteret, for i en kongelig skrivelse af 24.-9.-1605 befales det, at dette herred skal lægges under Ringsted herred, fordi det er så lille og ringe, at herredsfogden har besvær med på tingdagen at skaffe så mange folk til stede, at der kan holdes lovligt ting.⁵⁾

Om Sorø amts tilblivelse

Også *Slagelse herred* synes at have haft skiftende tingsteder. Oprindeligt må Slagelse by have været samlingspunktet, men efter byens udskikkelse fra herredet i forbindelse med udstedelsen af dens købstadsrettigheder, må de senere tingsteder søges i landdistrikterne. Her kan der peges på *Tinghøje* i Sønderup sogn og *Tinghuse* i Boeslunde sogn for henholdsvis den nordlige og sydlige del af herredet. I midten fandtes så retterstedet på *Slotsbjergby Galgebakke*.

Flakkebjerg herred var det største og havde efter navnet at dømme sin oprindelige samlingsplads i Flakkebjerg. På et meget tidligt tidspunkt er herredets centrale plads flyttet til *Ting-Jellinge*. Her har vi et eksempel på den nære tilknytning mellem herredsting og gudsdyrkelse. Efter kristendommens indførelse blev det denne religion, herredsmændene forenede med tingmøderne. Ting-Jellinge kirke er Sorø amts mindste sognekirke. Dette kan meget vel forklares ved, at den oprindeligt er opført for at tjene som tingkirke og sidenhen tillige er blevet sognekirke. En gammel beretning fortæller, at der blev holdt ting her i 1259, men så gammel kan den nuværende kirkebygning ikke være. Om der har været en ældre kirke på stedet, vides ikke, men Ting-Jellinge kirke nævnes i Roskilde-bispens jordebog 1370 med kun lidt land – altså et lille sogn.⁶⁾

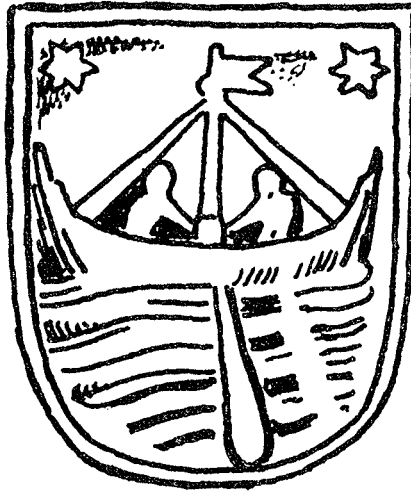
Herredsinddelingen blev endvidere en gejstlig styreform, idet en af herredets præster blev udnævnt til provst og fik en overordnet stilling i forhold til de andre præster. Han blev på denne plads en mellemmand mellem herredet og biskoppen. I kirkelig henseende deltes Flakkebjerg herred 1617 (eller 1631) i et østre og vestre Flakkebjerg herred.

På herredsting udstedtes retsgyldige dokumenter som skøder, domme, tingsvidner o.s.v., og disse dokumenter forsynedes med herredets segl. Ingen af de bevarede herreds-seglmærker går tilbage til middelalderen, men selve seglmærket fortæller måske et og andet om det pågældende herred. *Ringsted herreds* segl kendes fra 1648 og viser en

A. Strange Nielsen

kuppelformet bygning med et kors på taget. Denne bygning er placeret foran en trind ring. Man har gættet på, at bygningen kunne være en rundkirke, og at ringen skulle symbolisere Ringsted.

Alsted herreds våben indeholder de sammenslyngede bogstaver RA og dateres til 1610. RA skulle betyde de i 1605 sammensluttede Ringsted-Alsted herreder.

G. Køstel

1969

Midterskjoldet i Slagelse herredssegl fra 1610. — Mon det er det ældste billede af Storebælts-overfarten?

Slagelse herreds våben forestiller et skjold, hvori der sejler et skib med styreåre, mast med banner og to mand om bord; over skibet ses to sekstakkede stjerner. Dette segl er fra 1610 og fortæller om havets store betydning for dette herred. Måske kan det tydes som det ældste billede af Storebælts-overfarten.

Flakkebjerg herred har to forskellige seglmærker. Det ene er fra 1610 og viser et skjold med en vælig, springende hest. Måske er dette

Om Sorø amts tilblivelse

---

et minde om hedensk kultur, da hesten var offerdyret. Det andet segl er fra 1648 og gengiver et fladt klippestykke (et bjerg) – altså en illustration til navnet Flakkebjerg. Den førstnævnte udformning af Flakkebjerg herredssegel forekommer os at være den oprindeligste.

BIRKETING

Allerede i middelalderen blev det skik, at købstæder, domkirker og store klostre erhvervede birkeret. Det vil sige, at de fik kongelig anerkendelse af, at deres område og godsmængde måtte udgøre en selvstændig retskreds. For mange herreder betød dette, at enkelte gårde, hele landsbyer eller hele kirkesogne samt købstæderne blev taget ud af det retsområde, som herredet udgjorde. Flere steder, som f. eks. i Alsted herred, betød det så følelig en reduktion af herredet, at det, der var tilbage, havde ondt ved at bestå som selvstændig og funktionsdygtig enhed.

Efter reformationen 1536 fulgte adelen i vid udstrækning denne udvikling op ved at skaffe sig birkeret til gårde og godser.

På gejstligt hold var Sorø kloster blandt de første til at erhverve birkeret, og den derved dannede retskreds levede videre efter reformationen. Retten plejedes i Sorø og klostergodset overlod en af sine gode gårde til bolig for birkefogden. Således fungerede *Birkedommergården i Bjernede* 1654–1735.

Da *Ludvig Holberg* i 1747 fik sine godser etableret som baroni, opstod retskredsen „Baroniet Holbergs Birk“, der efter hans død i 1754 forenedes med Sorø klostres birk.

Også *Antvorskov kloster* udgjorde et eget birk. Denne retskreds vedblev at bestå efter klosterets verdsliggørelse i 1580 og i de efterfølgende perioder, da Antvorskov var kongeligt len, grevskab og rytterdistrikt.

Saltø birk rækker også tilbage til middelalderen, muligvis til den

A. Strange Nielsen

tid, da dronning Margrethe ejede godset. Det samme er muligvis tilfældet med *Holsteinborg birk*, der må have bevaret disse rettigheder fra den tid, gården under navnet *Bråde* var en hovedgård under Roskilde bispestol.

Snart efter reformationen kom der som nævnt fart i oprettelsen af adelige birker. I 1539 fik Claus Bille birkeret til *Allindemaglegård* og hele sognet, og denne retskreds bestod, indtil kronen i 1575 overtog og nedlagde gård og gods. Navnet „Estrup Tingsted“ (en langdysse) minder endnu i vore dage om, at ting- og retterstedet havde sin beliggenhed ved Holbæklandevejen tæt nord for Haraldsted Langsø, hvor der er fundet skeletrester af henrettede personer.

I 1544 fik rentemester Jochum Beck birkeret til *Førslevgård*, Herluf Trolle kunne i 1560 oprette *Herlufsholm birk*, hvorefter Peder Oxe i 1567 fulgte efter med *Gisselfeld birk*.

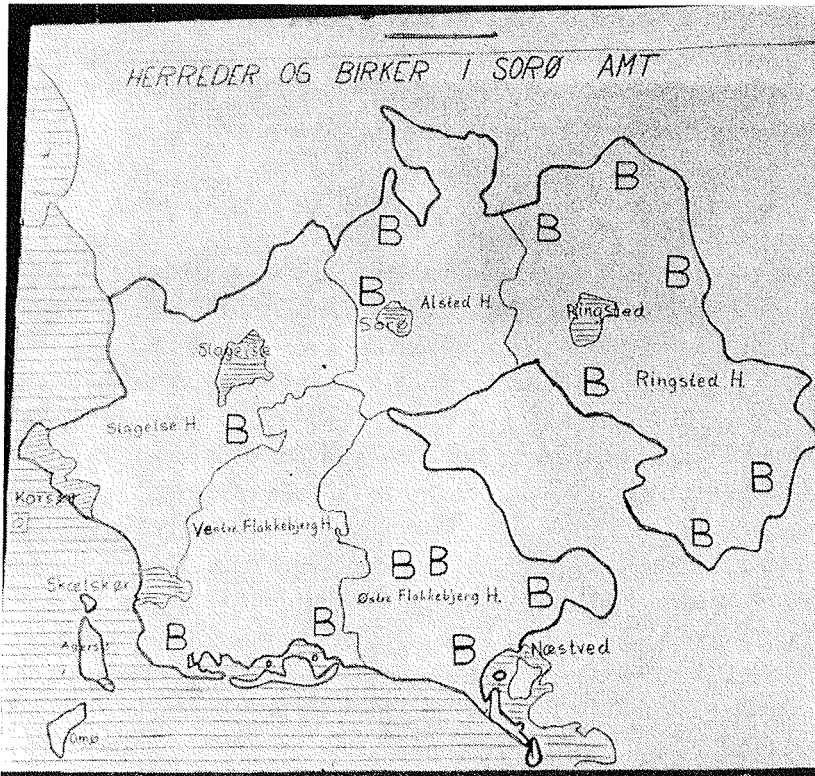
En ligsten fra 1632 i Eggeslevmagle kirke over birkefoged Hans Pedersen i Eggeslevmagle fortæller, at han var foged over *Borreby birk*.⁶⁾

Efter svenskekrigene 1657–60 skiftede mange herregåde ejere, og kronen betalte sine kreditorer med godser. Dette medførte oprettelse af endnu nogle birker. 1668 kunne biskop Hans Svane oprette *Svenstrup birk* og 1673 opnåede rentemester Henrik Müller kongelig tilladelse til at oprette af *Skjoldenæsholm birk*. *Harrestedgårds birk* nævnes i overlærer Erling Petersens artikel i Sorø amts årbog 1963 „Magister Diderik Grubbe“, hvor ejerinden af *Harrestedgård* i 1690 stævner pastor Grubbe i Kvislemark, fordi han havde giftet sig med hendes datter uden hendes tilladelse.

Herregåden *Fuirendal* har endvidere haft sit eget birketing.

Det yngste birk i Sorø amt blev oprettet 1743 af Ida Margrethe Reventlow, som fik ophøjet herregårdene Sørup, Rosengården og Sandbygård til et baroni med navnet Conradsborg. Dette baroni overtoges herefter af hendes søn Conrad Ditlev Knuth, som atter ophævede det

Om Sorø amts tilblivelse

N. Strange Nielsen Placeringen af birketingene er angivet ved B

1968

i 1796. *Conradsborg birk* afløste et ældre og mindre *Sørupgårds birk*, der kun havde omfattet denne ene gård.

Birke- og herredsfogderne var ansete folk, som havde råd til at besto gravsteder inde i kirkerne. I Høm kirke er bevaret en ligsten over *Christen Tøgersen*, der døde 1704 som birkefoged over *Sørupgårds birk*; han havde da boet i Høm by i 47 år. I Veterslev kirke ses efterfølgerens ligsten. Den er af norsk marmor og lagt over *Jens Clausen Tidemand*, død 1754 som birkefoged over *Conradsborg birk*. Af lig-

A. Strange Nielsen

---

stenene fremgår det, at disse to birkefogder samtidig havde bestridt bestillingerne som herredsfogder over Ringsted og Tybjerg herreder.⁷⁾ I det hele taget kom man i løbet af 17- og 1800-årene ind på at sammenlægge flere herreds-, by- og birkefoged embeder.

KØBSTÆDERNE

Som allerede nævnt frigjorde købstæderne sig fra herredsstyret i løbet af middelalderen. Dette skete ved, at kongen udstedte købstadprivilegier med særlige rettigheder for byens borgere, herunder netop en selvstændig retspleje, det såkaldte byting, hvor byfogden præsiderede som dommer. De seglmærker, som han anvendte på de dokumenter, han udstedte, har de fleste steder udviklet sig til det, vi nu kalder byvåben.

For *Ringsteds* vedkommende kendes en stadfæstelse af byens privilegier fra 1441, men det fremgår af disse, at de ældste købstadsrettigheder kan føres tilbage til Valdemar den Stores dage. Her må der peges på, at den sandsynlige datering af de ældste privilegier må være den 25. juni 1170, da Knud Lavards helgenkrøning fandt sted i Sct. Bendts kirke. Den nære forbindelse mellem klosteret og dets kirke, der endvidere var indviet til Vor Frue illustreres af byseglet, som forestiller Jomfru Maria med barnet, omgivet af tre tilbedende skikkelser. På himmelen oven over ses Bethlehemsstjernen og Vorherres velsigende hånd.

For *Slagelses* og *Skælskørs* vedkommende kender man kongelig stadfæstelse af købstadsrettigheder i henholdsvis 1288 og 1414, men også her må der være tale om fornyelse af endnu ældre privilegier. De første kendte privilegier for *Korsør* er udstedt i 1425.

I Slagelse benyttede man et bysegel med et billede af Sct. Jørgen, der fælder dragen; det ældste bevarede segl er fra 1519. Fra samme år stammer det ældste Korsør-segl, hvori der findes en gengivelse af Sct. Gertrudskapellet, som blev nedrevet i 1863.

Om Sorø amts tilblivelse

Fra Skælskør har man bevaret to forskellige bysegl. Det ældste, fra 1421, er et nærbillede af den buede plankebro mellem de to bydele, og under broen ligger en musling. På det yngre segl, fra 1608, har man fået broen på afstand, så der er blevet plads til en gejstlig bygning på hver side af den. Dette minder os om, at der foruden kirken på den vestlige side af broen har været et klosteranlæg på den østlige side.

Sorø er amtets yngste købstad, idet byen fik udstedt sine privilegier så sent som 1638. I århundreder forinden havde Sorø klostres birk forestået retsplejen, og i seglet fra 1468 ser man en abbedstav i midten; i forgrunden fra venstre kommer Vorherres velsignende hånd til syne; i baggrunden nathimlen med månesegl og to stjerner.

I Landsarkivet i København er bevaret tingbøger fra alle disse herreder, birker og byting undtagen fra Allindemagle, Harrested og Fuirendal birker. For købstædernes vedkommende er der protokolrækker fra 16- og 1700-årene og i nogle tilfælde langt frem i tiden.⁸⁾

LENSSTYRET

I begyndelsen af middelalderen opstod den ordning, at kongen overdrog det til mænd, han kunne stole på, at styre et større eller mindre stykke af riget på kongens vegne, herunder navnlig at opkræve skatter og levere dem til kongen. Disse kongens lokale embedsmænd fik navn af lensmænd, og de var den øverste stedlige myndighed. De store len styredes fra de stærke kongelige borge som f. eks. Tårnborg-Korsør i Sorø amt. Ligestillet med lensmanden var abbederne på herreklostrene i Ringsted, Sorø, Antvorskov og Skovkloster, der styrede de vidtstrakte klostergodser med samme tilsvarende overfor kongen. Gennem biskoppelige lensmænd på storgårdene Fredsgårde, Saltø og Bråde (Holsteinborg) udøvede Roskildebispen de samme funktioner på bispestolens gods.

A. Strange Nielsen

Ved reformationens gennemførelse 1536 overtog kronen efterhånden hele kloster- og bispegodset, men dette betød ingen egentlig omlægning af administrationen. I stedet for abbeder og gejstlige lensmænd ansatte kongen efterhånden verdslige. Det nuværende Sorø amt var da et broget, indviklet og ret uoverskueligt administrationsområde, hvor klostergodserne Ringsted, Sorø og Antvorskov fungerede videre som kongelige len ved siden af Korsør slotslen, der omfattede store dele af Slagelse og Flakkebjerg herreder. Foruden disse større len fandtes de små len Skjoldenæs, Saltø og Vinstrup, mens dele af Alsted herred en tid hørte under Roskildegårds len, hvilket også var tilfældet med Skjoldenæs len i tiden fra 1567 og indtil 1617, da det samlede Ringsted herred henlagdes til Ringsted klostres len. Vinstrupgårds len blev 1597 lagt til Antvorskov, mens Saltø, der også omfattede Skelby sogn i Tybjerg herred, stadig bevarede sin selvstændighed.⁹⁾

Lensmanden drog omsorg for opretholdelse af ro og orden i sit len, og derfor måtte han holde en mindre styrke væbnede svende. I fredstid kunne han benytte dem som politi, i tilfælde af krig måtte han møde ved hæren med disse svende, eksempelvis kan det nævnes, at lensmanden på Skjoldenæs i 1526 skulle stille med 8 „vergafftige“ karle med heste, harnisk og glavind inden- og udenlands.¹⁰⁾ I 1555 forlangte kongen sådanne 4 karle af Skjoldenæs, 2 af Fredsgårde og 8 af Ringsted kloster,¹¹⁾ mens Antvorskov i 1589 måtte stille 4 karle.⁹⁾

Fra de ældste tider var det almindeligt, at lensmanden fik lenet overdraget som afgiftslen. Han måtte da sørge for, at alle de forpligtelser og opgaver, der hvilede på lenet, skete fyldest. Endvidere måtte han svare en fast afgift til kongen; hvad der derefter kunne blive til overs af lenets indtægter tilkom lensmanden som løn, og mange lensmænd var dygtige til at fremskaffe et sådant overskud.

Det hændte ikke sjældent, at lenet på denne måde blev udbyttet temmelig stærkt. Derfor gik man efterhånden over til, at lensmanden skulle aflægge regnskab for indtægter og udgifter; selv fik han så en

Om Sorø amts tilblivelse

---

fast løn i penge og naturalier samt andel i de såkaldte „uvisse“ indtægter. I Rigsarkivet er der bevaret lange rækker af lensregnskaber fra forskellige af lenene i det nuværende Sorø amts område.

Ringsted klostres len indtog en særstilling. Efter reformationen styredes det stadig af lærde mænd, der førte titel af abbed, og denne styreform vedblev til 1592, da lensmandsbestillingen her forenedes med embedet som landsdommer for Sjælland. Landsdommeren havde herefter sin bolig i det nedlagte kloster. Herfra styrede han lenet, hvis overskud for en stor del gik til hans aflønning. I tiden 1592–1662 blev Ringsted klostres len således administreret af 5 på hinanden følgende landsdommere, alle ansete mænd af dansk adel.¹²⁾

I tiden fra reformationen til 1605 styredes Korsør og Antvorskov len hver for sig, med egne lensmænd. Herefter blev de lagt sammen og bestyret af lensmanden på Antvorskov, som i 1596–1604 og 1617–46 yderligere havde Sæbygårds len under sig.⁹⁾

FRA LEN TIL AMTER

Efter de ulykkelige svenskekrige 1657–60 indførtes enevælden i Danmark. Indtil dette tidspunkt havde lensmændene været både militære og civile embedsmænd. Krigen havde vist, at denne form for militærvesen intet var værd. Adelen, der havde eneret på lensmandsbestillingerne, havde ikke magtet at forsvare landet. Den enevældige konge besluttede da en nyordning af det lokale styre. De nye administrationsområder skulle efter tysk skik kaldes amter, borgerlige personer skulle have adgang til at blive amtmænd, og amtmændene skulle kun beskæftige sig med civile sager.

Ringsted herred blev til *Ringsted amt*, Alsted herred blev til *Sorø amt*, Slagelse herred til *Antvorskov amt* og Flakkebjerg herred til *Korsør amt*. Nu var altså de ældsamle herreder atter samlede, hver under sin egen administration. En lille undtagelse dannede *Svenstrup*

A. Strange Nielsen

---

amt, der eksisterede 1660–66 omfattende mindre dele af Ramsø og Ringsted herreder, samt det gamle Saltø len, der fortsatte som *Saltø amt* i tiden 1664–70, hvorefter områderne i Flakkebjerg herred lagdes til Korsør amt, mens Skelby sogn af Tybjerg herred gik til Vordingborg amt.

Ringsted og Sorø amter administreredes hver for sig i tiden 1660–1748, men allerede fra 1684 havde de samme amtmand. Ved oprettelsen af det nye Sorø Akademi i 1747, blev Akademiet og byen unddraget stiftsamtmandens (i Roskilde) bestyrelse og henlagt under Akademiets overhofmesterembede, som skulle styres af amtmanden over Sorø amt. Da Ringsted og Sorø amter året efter som nævnt blev sammenlagt, kom disse forenede amter samt Akademiet og Sorø købstad under én fælles amtmand. Og 1787 ophævedes det særlige overhofmesterembede.

Antvorskov og Korsør amter forenedes straks i 1660 under en fælles amtmands styre. Da amtmandsstillingen i Ringsted–Sorø amter blev ledig i 1787, konstituerede man den daværende amtmand over Antvorskov–Korsør amter, kammerherre *Vilhelm Mathias Skeel* til også at beklæde stillingen som midlertidig amtmand i Ringsted–Sorø.

På dette tidspunkt var der planer om en stærk nedskæring af amternes antal i Danmark. Denne amtsreform blev besluttet ved kongelig resolution af 4. september 1793. Det blev da bestemt, at Ringsted, Alsted, Slagelse og Flakkebjerg herreder skulle sammenlægges til et amt, som skulle hedde Sorø amt. I lange tider brugte man betegnelsen „Nye Sorø amt“ om denne sammenlægning for at undgå forveksling med det gamle Sorø amt.

Sammenlægningen trådte i kraft 1798 samtidig med, at *Povl Kristian Stemann* tiltrådte som amtmand over det nye storamt. Året efter blev købstæderne Ringsted, Slagelse, Korsør og Skælskør underlagt dette amtsstyre.¹³⁾

Koncentrationen af 4 amter til 1 medførte betydelige omlægninger

Om Sorø amts tilblivelse

af administrationen, hvorved det grundlag skabtes, der trods manglende geografisk afrundethed, har gjort Sorø amt til en sammenhørende enhed.

Amtsreformen af 1798 gjorde det muligt at tage nye og påtrængende opgaver op. Man kunne tage sig af de hoveriforeningssager, der var en følge af stavnsbåndets ophævelse 1788, og af udskrivningsvæsenet med de nyoprettede bestillinger som lægds mænd og sognefogder. 1803 tog man fat på at ordne den sociale forsyrg gennem oprettelse af amtsfattigdirektionen, 1806 fulgte skolevæsenet efter ved oprettelse af amtsskoledirektionen, og endnu flere områder kunne nævnes.

Stadig var amtsstyret præget af landets enevældige forfatning. Amtmanden var faktisk lige så enevældig i sit amt som kongen i hele sit rige. Dette varede ved, til det i den kongelige forordning af 13. august 1841 blev bestemt, at befolkningen gennem indirekte valg skulle vælge et amtsråd til at styre amtets sager. Men amtmanden skulle være „født“ formand. Det første amtsrådsmøde i Sorø amt blev holdt 2.-3. maj 1842.

Det har vist sig, at de storamter, der blev dannet iflg. resolutionen af 4. september 1793, nu atter står over for en revision. Det er værd at slå fast, at det var en fremsynet og holdbar ordning, der blev truffet i 1793; for den kunne fungere på tilfredsstillende måde i ca. 175 år.

LITTERATUR OG HENVISNINGER

1. Aug. F. Schmidt: Danmarks Kæmpesten — s. 154-56.
- 2 a. Arthur G. Hassø: Ringsted Købstads Historie I.
- 2 b. J. V. Christensen: Ringsted fra Saga til Samtid — s. 38.
3. Ringsted Folketidende 10. oktober 1953.
4. Meddelt 1957 af handelsmand Kristoffer Johansen, Benløse, født i Valsømagle 1879.
5. Sjællandske Tegnelser, bd. 20, s. 46-b.

A. Strange Nielsen

---

6. Danmarks Kirker, Sorø Amt — s. 865 og s. 787.
7. Do. — s. 525 og 538.
8. Harald Jørgensen: Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm — s. 73-78.
9. Kr. Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd — s. 12-23 og 54-59.
10. Erslev og Møllerup: Frederik den Førstes danske Registranter — under dato 7. juli 1526.
11. Kancelliets Brevbøger 1551-55 — s. 177.
12. C. Rise Hansen: Hoveriet på Ringsted Kloster 1570-1620.
13. J. Bloch: Stiftamtmand og Amtmand i Danmark 1660-1848 — s. 27-37.